

OGRÓD UNIWERSALNY W ARBORETUM I ZAKŁADZIE FIZJOGRAFII W BOLESTRASZYCACH – CZĘŚĆ 1

The Universal Garden

at the Arboretum and the Department of Physiography in Bolestraszyce

NARCYZ PIÓRECKI¹, MONIKA DROZD², DAGMARA LIB¹, PIOTR SZKOŁUT³

*¹ Arboretum i Zakład Fizjografii w Bolestraszycach, 37–700 Przemyśl, skr. poczt. 471,
tel./fax 16 671 64 25, e-mail:arboretum@poczta.onet.pl*

*² Uniwersytet Rzeszowski, Kolegium Nauk Medycznych, Instytut Nauk o Kulturze
Fizycznej, ul. Towarnickiego 3, 35–959 Rzeszów, tel./fax 17 872 18 61*

*³ Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Instytut Matematyki, Informatyki i
Architektury Krajobrazu, Konstantynów 1H, 20–708 Lublin, e-mail:pszkolut@kul.pl*

Spis treści

ABSTRACT	3
OGRÓD SENSUALNY	4
PRACE KONCEPCYJNE	6
CENTRALNA CZĘŚĆ OGRODU	7

ABSTRACT

In the early years of the 21st century, Bolestraszyce Arboretum began to design a universal space comprising themed gardens and spaces dedicated to specific groups of visitors. Currently, the Universal Garden consists of six parts: the Sensory Garden, the 'Through Touch' Gallery, the Tyfloplanetarium, the Garden of Permanent Changes, the Calvary House, and the Air Museum. The central point of this arrangement is the Sensory Garden, where the idea of a garden for the blind and partially-sighted has been implemented. All the plants in the Sensory Garden have been carefully selected, and the information about them written in Braille and large print and placed on information plates. The Sensory Universal Garden makes it possible to conduct continual educational activities for disabled people, senior citizens, as well as for all people of different age groups visiting the Arboretum. The current direction of the continuing development of the garden corresponds to the latest practices used in this type of arrangement round the world. Thanks to this, the Sensory Universal Garden in Bolestraszyce, with its unusual and interesting form, attracts plenty of visitors and is an attraction for a large and diverse audience. The use of a number of specific, structural and functional solutions has made it possible to create a friendly place for a wide group of users and shows off the plant collections to their very best.

Key words: universal design, sensory garden, Through Touch gallery, the blind, visually-impaired, arboretum

W pierwszych latach XXI stulecia w Arboretum w Bolestraszczykach na dużą skalę rozpoczęto wdrażanie projektowania uniwersalnego – „universal design”. W tej koncepcji rozwoju ogrodu, wprowadzanej przez dyrektora Narcyza Pióreckiego, dotychczasowe ogrody tematyczne oraz przestrzenie dedykowane określonym grupom zwiedzających zyskały nową wartość także w zakresie usług turystycznych. Uniwersalność nowo utworzonej przestrzeni ogrodowej ma za zadanie integrację wszystkich zwiedzających bez względu na ich zainteresowania, wiek czy sprawność. Do tej nowej koncepcji włączone zostały istniejące w tej części bolestraszczyckiego ogrodu nasadzenia roślin pochodzące z lat 90. XX w. autorstwa prof. Jerzego Pióreckiego. Ponadto część istniejącego zaplecza gospodarczego została zaadaptowana do nowych potrzeb np. zabytkowa stodoła z Cieszanowa, dotąd używana jako deszczochron, obecnie jest wykorzystywana jako sala edukacyjna, ekspozycyjna czy konferencyjna.

Sensualny Ogród Uniwersalny, zgodnie z ideą dyrektora Narcyza Pióreckiego, składa się z sześciu części: Ogrodu Sensualnego, Galerii przez Dotyk, Tyfloplanetarium, Ogrodu Permanentnych Przemian, Domu Kalwaria, Muzeum na Powietrzu. Centralnym punktem tego założenia jest Ogród Sensualny, w którym zrealizowano ideę ogrodu dla niewidomych (Ryc. 1).

OGRÓD SENSUALNY

Ogród Sensualny został oddany do użytku w 2007 r. Jego powstanie było możliwe dzięki środkom pozyskanym z Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Warszawie, Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie, Sejmiku Województwa Podkarpackiego i środków własnych Arboretum. Nowo powstałe założenie pełni rolę „żrenicy”, która skupia w miniskali całość otaczającej przestrzeni ogrodowej. Bezpośrednio łączy się z kilkoma ścieżkami edukacyjnymi, tj. ze ścieżką dendrologiczną Drzewa iglaste (2009), ścieżką przyrodniczą Rośliny i zwierzęta środowisk wodnych, która poprowadzona „zygzakowatą” kładką (2004) po średnim stawie (2004) umożliwia obserwację roślin przybrzeżnych, korzeniących się w wodzie i wolno pływających. Ponadto ogród sensualny usytuowany jest w pobliżu wrzosowiska, a także w bliskim sąsiedztwie Muzeum na Powietrzu (pierwszy obiekt powstał w 1999), Domem Kalwaria (2011) i punktem gastronomicznym (lata 90. XX w.), (Ryc. 2.)

Adaptację tego terenu dla potrzeb Arboretum rozpoczął założyciel Arboretum Jerzy Piórecki w połowie lat 90. XX w., a od 2002 r. kontynuuje ją obecny dyrektor Narcyz Piórecki – pomysłodawca i autor koncepcji założenia Ogrodu Sensualnego.



Ryc. 1. Ogród Uniwersalny – widok ogólny z lotu ptaka, 2015, fot. M. Horwat

Część centralną zaprojektował obecny architekt krajobrazu dr inż. Piotr Szkołut. Projekt ten był jego pracą magisterską, napisaną pod kierunkiem prof. dr. hab. Janusza Janeckiego i obronioną w Katedrze Kształtowania Krajobrazu Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (Ryc. 3).

Zwiedzanie ogrodu rozpocząć można już w budynku kasy przy bramie głównej, gdzie można wypożyczyć przewodniki w piśmie Braille’a wydane w formie papierowej oraz płyty będące przewodnikiem dźwiękowym dla osób niepełnosprawnych. Ponadto na stronie internetowej Arboretum umieszczono pliki tekstowe oraz pliki dźwiękowe w formacie MP3, w których informacje o roślinach rosnących w ogrodzie sensualnym czyta lektor.

Przed wejściem na teren Ogrodu Sensualnego umieszczono tablice informacyjne przedstawiające ogólny plan Arboretum oraz plan Ogrodu (Ryc. 4). Plany te ułatwiają orientację w przestrzeni, prezentują sześć tras zwiedzania oraz pomagają w odnalezieniu konkretnych roślin i określeniu najkrótszej drogi, która do nich prowadzi. Tablice zostały wykonane w technologii pozwalającej na odbiór informacji zarówno dotykiem, jak i wzrokiem.

PRACE KONCEPCYJNE

Prace koncepcyjne obejmowały szczegółową analizę przyszłego założenia ogrodowego, w tym niezmiernie ważny dobór materiałów i roślin. Dążono do tego, aby rośliny były znane, powszechnie dostępne i trwałe. Zestaw roślin dobrano tak, aby oddziaływały one na różne zmysły i dostarczały całej gamy wrażeń dotykowych, zapachowych i słuchowych. To właśnie rośliny w pośredni sposób przyczyniają się do tego, że w ogrodzie słyszalne są różnego rodzaju odgłosy. Rośliny są ostoją dla zwierząt, w tym zarówno dla ptaków znajdujących tam pożywienie i schronienie, jak i owadów zapylających kwiaty (Piórecki i Lib 2010). Na rabatach poprowadzonych wzdłuż ścieżek posadzono drzewa i krzewy liściaste oraz iglaste, w odmianach płozących i karłowatych. Szersze wnętrza rabat obsadzono zadarniającymi bylinami. Wybrano gatunki roślin tak, aby były jak najbardziej zróżnicowane pod względem wyglądu. W ogrodzie można podziwiać rośliny o ciekawej fakturze i kształtach pędów, liści i owoców, a także o żywych barwach oraz o intensywnym lub charakterystycznym zapachu kwiatów. To przede wszystkim kwiaty swoją intensywną barwą i zapachem czynią ogród tak atrakcyjnym m.in. za sprawą budleji Davida *Buddleja davidii* Franch., hortensji ogrodowej *Hydrangea macrophylla* (Thunb. ex Murray) Ser., czy kaliny. Rozcierając w palcach gałązkę jodły balsamicznej *Abies balsamea* (L.) Mill., czy świerka białego odm. stożkowatej *Picea glauca* 'Conica', można wyczuć specyficzne zapachy olejków eterycznych. Wiele różnych zapachów roznosi się ponad rabatami wysadzonymi różnymi ziołami. Rośnie tam bazylija pospolita *Ocimum basilicum* L., lubczyk ogrodowy *Levisticum officinale* W.D.J. Koch, macierzanka piaskowa *Thymus serpyllum* L., mięta polna *Mentha arvensis* L., mięta pieprzowa *Mentha x piperita* L., mięta długolistna *Mentha longifolia* (L.) L. i tymianek pospolity *Thymus vulgaris* L. Oryginalne, silnie powyginane pędy, łatwo to odczuć przez dotyk, ma leszczyna pospolita odm. pogięta *Corylus avellana* 'Contorta'. Równie ciekawą w dotyku rośliną jest czyściec wełnisty *Stachys byzantina* K. Koch o grubych i miękkich, pokrytych białym kutnerem przypominającym wełnę liściach. U berberysów można wyczuć cierniste pędy, a u dziewięcisiła bezłodygowego *Carlina acaulis* L. – kolczaste liście (Piórecki i Goraś 2008).

Ze względu na zróżnicowane wymagania glebowe konieczne było przygotowanie siedlisk dla poszczególnych grup roślin. Na przykład, dla grupy roślin wrzosowatych w całości wymieniono podłoże. Obok wrzosów i wrzośców, swoje miejsce mają tu: bagno pospolite *Ledum palustre* L., bażyna czarna *Empetrum nigrum* L. i różanecznik żółty *Rhododendron*

luteum Sweet. Na terenie ogrodu znalazły się również gatunki roślin objętych częściową lub całkowitą ochroną gatunkową, takie jak: cis pospolity *Taxus baccata* L., dziewięciśń bezłodygowy *Carlina acaulis* L., goryczka krótkołodygowa *Gentiana clusii* E.P. Perrier et Songeon, wawrzynek główkowy *Daphne cneorum* L., wawrzynek wilczełyko *Daphne mezereum* L., także paproć – pióropusznik strusi *Matteuccia struthiopteris* (L.) Tod.

CENTRALNA CZĘŚĆ OGRODU

W centralnej części Ogrodu Sensualnego posadzono rośliny na specjalnie przygotowanych, podwyższonych rabatach. Taka aranżacja przestrzeni ogrodowej umożliwia zarówno osobom niewidomym, jak i poruszającym się na wózkach inwalidzkich, a także dzieciom łatwy dostęp do roślin. Rabaty, obudowane murkami oporowymi, mają zróżnicowaną wysokość, co stwarza wrażenie urozmaiconego ukształtowania terenu. Murki te, poprowadzone wzdłuż ścieżek, są zaokrąglone i tworzą delikatnie spiralne linie, nawiązujące do kształtów znanych z przyrody. Dodatkowo, dzięki zastosowaniu drewnianych łat, pełnią funkcję ławek. Uzyskano w ten sposób atrakcyjną formę przestrzenną przyciągającą uwagę wszystkich zwiedzających park (Ryc. 5).

Każda roślina rosnąca w Sensualnym Ogrodzie Uniwersalnym posiada opis zamieszczony na tabliczkach informacyjnych. Opisy te wykonano w piśmie Braille'a oraz dużym drukiem z myślą o osobach starszych i niedowidzących, chętnie odwiedzających ogród. Tabliczki, dla ułatwienia czytania tekstu, zostały ustawione pod kątem 45° i na wysokości 80 cm.



Ryc. 2. Widok z lotu ptaka na Ogród Sensualny, „zygzakowatą” kładkę, wrzosowisko, Muzeum na Powietrzu, punkt gastronomiczny, 2020, fot. Ł. Malicki



Ryc. 3. Projekt koncepcyjny ogrodu, rys. P. Szkołut



Ryc. 4. Ogród Sensualny – widok ogólny z lotu ptaka, 2018, fot. M. Giżycki, 2017, fot. N. Piórecki



Ryc. 5. Ogród Sensualny – podwyższone rabaty z tablicami informacyjnymi w piśmie Braille'a, 2007, fot. Arboretum Bolestraszyce

Po zapoznaniu się z opisem danej rośliny można do niej dotrzeć za pomocą rozciągniętego sznureczka prowadzącego od tabliczki do rośliny. Umieszczone w drewnianym wykończeniu murka chropowate pinezki informują osoby z dysfunkcjami wzroku o miejscach zainstalowania tabliczek opisujących rośliny (Ryc. 6).

W każdym ogrodzie bardzo ważną funkcję spełnia woda, która przyciąga do ogrodu ptaki, owady i inne zwierzęta. W Ogrodzie Sensualnym wybudowano zespół basenów (Ryc. 7), co umożliwiła zwiedzającym łatwy dostęp do zazwyczaj niedostępnej roślinności wodnej. Można poznawać rośliny i doświadczać środowiska wodnego przez zanurzenie ręki w wodzie. W ogrodzie słychać szum, który pochodzi z niewielkiej kaskady, a dźwięki związane ze spadającą wodą są dla osób niewidomych dodatkowym punktem orientacyjnym w przestrzeni (Kuryłowicz 1996).

Ciekawym, zastosowanym tu rozwiązaniem, jest odcinek drogi z poprzecznie poprowadzonymi szczelinami, którą woda z basenów spływa do położonego w sąsiedztwie Dużego Stawu, a potem wraca. W tym miejscu zrealizowano w 2008 r. instalację kamienną wykonaną przez prof. dr. hab. Marka Saka (Ryc. 8).

Układ komunikacyjny w Ogrodzie Sensualnym jest przejrzysty, a zastosowanie odpowiedniej szerokości alejek umożliwia swobodne i bezkolizyjne poruszanie się, ułatwiając przejazd osobom na wózkach (Szkolūt 2004). W miejscach tworzących wnęki, dwa wózki mają możliwość wyminięcia się. Materiał, z którego zbudowano ścieżki jest zróżnicowany zarówno pod względem faktury powierzchni, jak i koloru. Wprowadzona mozaika informuje o kierunku zwiedzania oraz o lokalizacji skrzyżowań. Skrzyżowania rozpoznaje się dzięki ułożonym strzałkom z kostki granitowej, umieszczonym pomiędzy elementami z cegły klinkierowej. Użyta tutaj cegła klinkierowa jest gładka, ma barwę czerwoną i wyznacza główne szlaki komunikacyjne (Ryc. 10). Chropowata i szara kostka granitowa ułożona została w kręgi oznaczające początek i koniec ogrodu, a także w miejscach przeznaczonych na odpoczynek i zatrzymanie się oraz we wnękach – przy roślinach budzących większe zainteresowanie. Różna faktura nawierzchni ścieżek, jak również zastosowanie różnych kolorów ułatwia orientację osobom słabo widzącym w Ogrodzie Sensualnym. Wewnątrz ogrodu dominuje duży, centralny plac, będący miejscem: spotkania przewodnika z grupą, zajęć edukacyjnych, warsztatów oraz letnich koncertów.

W celu zapewnienia bezpieczeństwa, na terenie Ogrodu Sensualnego usunięto wszelkie przeszkody „górne”, chociażby w postaci zwisających konarów starych drzew.



Ryc. 7. Ogród Sensualny – widok na podwyższone baseny wodne, 2009, fot. N.

Piórecki